

Tomas Akvinietis

Summa Theologica

***Secunda secundae* dalis**

47 klausimas

Įžanga

Po teologinių dorybių pereinant prie kardinaliųjų visų pirma reikia aptarti protinumą. Pirmiausia – kas yra protingumas; antra, kas jį sudaro; trečia, kokia dovana jį atitinka; ketvirta, kokios yra jam priešingos ydos; penkta, kokie nurodymai jam svarbūs.

Analizuojant pirmąją temą tyrinėjama šešiolika probleminių klausimų.

Pirma, kuriai galiai protingumas būdingas – valiai ar protui?

Antra, jei protingumas yra prote, ar jis būdingas tik praktinio, ar ir spekulatyvaus proto galiai?

Trečia, ar jis pažįsta paskirynes?

Ketvirta, ar jis yra dorybė?

Penkta, ar jis yra specifinė dorybė?

Šešta, ar jis nurodo moralinėms dorybėms jų tikslą?

Septinta, ar jis nustato joms vidurį?

Aštunta, ar jo svarbiausias veiksmas yra įsakymas?

Devinta, ar protingumui būdingas rūpestis arba budrumas?

Dešimta, ar protingumas apima daugelio valdymą?

Vienuolikta, ar protingumas, nukreiptas į savo paties gėrį, yra toks pat, kaip protingumas, nukreiptas į bendrąjį gėrį?

Dvylikta, ar protingumas būdingas tik valdovams, ar ir valdiniams?

Trylikta, ar protingumas gali būti būdingas nedoriems žmonėms?

Keturiolikta, ar protingumas būdingas visiems geriems žmonėms?

Penkiolikta, ar protingumas mums būdingas iš prigimties?

Šešiolikta, ar protingumas prarandamas dėl užmiršimo?

1 skyrius. Ar protingumas būdingas valios, ar proto galiai?

Dėl pirmojo mąstoma taip. Atrodo, kad protingumas būdingas ne pažinimo, o siekimo galiai. Juk Augustinas knygoje *De Moribus Ecclesiae* [XV] teigia, kad protingumas yra meilė, išvalgiai pasirenkanti, kas naudinga, ir atmetanti, kas trukdo. Bet meilė yra ne pažįstanti, o siekianti. Vadinasi, protingumas būdingas siekimo galiai.

Toliau. Kaip matyti iš anksčiau pateikto apibrėžimo, protingumui būdinga išvalgiai pasirinkti. Tačiau, kaip nurodyta pirmiau [I–II, q. 13, a. 1¹], pasirinkimas yra siekimo galios (*virtutis*) veiksmas. Vadinasi, protingumas būdingas ne pažinimo, o siekimo galiai.

Toliau. Filosofas [*Nikomacho*] *etikos* VI knygoje [5] teigia, kad savo valia geriau jau suklysti meno², o ne protingumo ar kitų dorybių srityje³. Moralinės dorybės, apie

¹ *Summa Theologica* (toliau ST), I–II, q. 13, a. 1, c rašoma: „Žodyje „pasirinkimas“ esama to, kas siejasi su protu, arba intelektu, ir to, kas siejasi su valia. Juk Filosofas [*Nikomacho*] *etikos* IV knygoje [2] teigia, kad pasirinkimas yra siekiantis supratimas (*appetitivus intellectus*) arba suprantantis siekimas (*appetitus intellectivus*). Kai du dalykai kartu sudaro vieną, vienas iš jų kito atžvilgiu yra forma. Todėl Grigalius Nysietis [*Nemesius, De Nat. Hom., XXXIII*] teigia, kad pasirinkimas nėra nei vien tik siekimas, nei vien tik svarstymas, o jų abiejų darinys. Kaip vadiname gyvūną sielos ir kūno dariniu, esą jis nėra nei vien tik kūnas, nei vien tik siela, bet ir viena, ir kita, taip yra ir su pasirinkimu. Kalbant apie sielos veiksmus svarbu apsvaistyti tai, kad veiksmas, iš esmės priklausantis kokiai nors galiai ar nuostatai (*habitus*), formą, arba rūšį, įgauna iš aukštesnės galios ar nuostatos, nes žemesnis yra valdomas aukštesnio. Pavyzdžiui, jei kas nors iš meilės Dievui pasielgia tvirtai, šis veiksmas materijos požiūriu yra tvirtumas, o formos požiūriu – meilė. Akivaizdu, kad protas tam tikra prasme yra pirmesnis už valią ir vadovauja jos veiksenaui ta prasme, jog valia į savąjį objektą linksta proto nustatyta tvarka, nes suvokimo galia siekimo galiai pateikia objektą. Vadinasi, veiksmas, kuriuo valia linksta į tai, kas pateikiama kaip gėris, nes protas ją nukreipia į tikslą, materijos požiūriu yra valios veiksmas, o formos požiūriu – proto. Ir tokioje substancijoje veiksmas materijos požiūriu kreipiamas į tai, ką nustato aukštesnė galia. Todėl iš esmės pasirinkimas yra ne proto, o valios veiksmas, nes jį įgyvendina sielos judesys į pasirenkamą gėrį. Tad akivaizdu, kad jis yra siekimo galios veiksmas.“

² Žodžio „menas“ atitikmuo graikų mąstyme, kuriuo čia ir remiasi šv. Tomas, yra sąvoka *tehne* (lotyniškai *ars*), ir ji nereiškia to paties, ką šiandien vadiname menu. Antikinėje, vėliau Viduramžių ir netgi Renesanso filosofijoje menas buvo suprantamas kaip mokėjimas (meistriškumas, įgudimas), reikalingas, kad sugebėtum padaryti kokį nors dalyką – namą, statulą, laivą, audeką, puodą, taip pat mokėjimas, reikalingas vadovauti kariuomenei, išmatuoti lauką, įtikinti auditoriją. Visi šie mokėjimai buvo vadinami menais: architektūros, puodžiaus, siuvėjo, strategijos, geometrijos, retorikos ir t. t. Mokėjimą grindžia taisyklės. Visi menai turi išankstines taisykles. Tai, kas daroma pasikliaujant įkvėpimu ir vaizduote, nebuvo laikoma menu. Antikinė meno samprata apėmė ir amatus, taigi, ji buvo kur kas platesnė nei mūsų. Senovės mąstytojai neskyrė vaizduojamųjų menų nuo taikomųjų. Jiems svarbesnis buvo skirtumas tarp menų, kuriems reikia proto pastangų, ir menų, kuriems reikia proto ir rankų darbo. Pirmieji buvo vadinami *artes liberales* (laisvaisiais menais), antrieji – *artes vulgares* (prastaisiais menais). Laisvieji menai laikyti kur kas vertingesniais už prastuosius. Meno esmę sudaro *mimesis* (gr. pamėgdžiojimas). Menas pamėgdžioja gamtos veiksmus: pvz., audimas – vorą, statyba – kregždę, dainavimas – lakštingalą. Aristotelis teigė, kad meninis pamėgdžiojimas gali parodyti daiktus tokius, kokie jie galėtų arba turėtų būti. Taigi, menas turi koncentruotis į tai, kas daiktuose yra bendra, tipiška ir esmiška. Aristotelis pamėgdžiojimą suvokė ne kaip tikslų kopijavimą, bet kaip laisvą ir kūrybišką menininko santykį su tikrove. Graikų požiūriu, žmogaus protas yra pasyvi galia, todėl jis viso labo gali tik pasyviai suvokti tai, kas egzistuoja. Žr. Edgaras Klivis, *Eстетika ir meno filosofija* (Kaunas, 2009), 29–31.

³ „Jei kas nors savo valia padaro klaidą, galima atleisti, bet supratingumo, kaip ir kitų dorybių, atžvilgiu klaidos neatleidžiamos“ (Aristotelis, *Nikomacho etika*, 1140b, iš Aristotelis, *Rinktiniai raštai* (Vilnius: Mintis, 1990), 174).

kurias čia kalbama, būdingos siekimui, o menas – protui. Vadinas, protingumas būdingas veikiau siekimui, o ne protui.

Bet yra priešingai. Augustinas knygoje *De diversis quaestionibus octoginta tribus* [q. 61, 4] teigia, kad protingumas yra žinojimas, ko reikia siekti ir ko vengti.

Atsakau. Izidorius⁴ knygoje *Etymologiae* [X] rašo, kad protingu vadinamas tas, kuris tarsi mato iš tolo, nes yra išvalgęs ir numato neaiškių dalykų pasekmes. Bet matyti gali ne siekimo, o pažinimo galia. Taigi akivaizdu, kad protingumas tiesiogiai siejasi su pažinimo galia. Tačiau ne jusline, nes jusline galia pažįstama tik tai, kas yra čia pat ir prieinama joslėms. O protingumui priskiriamas ateities pažinimas, kuris remiasi tuo, kas yra čia ir dabar arba buvo praeityje, yra būdingas protui, nes kyla iš tam tikro sugretinimo. Taigi, iš esmės protingumas būdingas protui.

Vadinas, **dėl pirmojo** reikia pasakyti, kad, kaip minėta [I, q. 82, a. 4⁵], valia išjudina veikti visas galias. Be to, kaip sakyta [I–II, q. 25, a. 1 ir a. 2⁶], pirminis siekimo galios (*virtutis*) veiksmas yra meilė. Taigi, nesakoma, kad protingumas iš esmės yra meilė, protingumas laikomas meile tik ta prasme, kad meilė išjudina jį veikti. O Augustinas toliau tęsia mintį, kad protingumas yra meilė, kuri teisingai skiria tai, kas naudinga siekiant Dievo, nuo to, kas gali tam trukdyti. Meilė vadinama atskiriančia, nes ji išjudina protą skirti.

⁴ Izidorius Sevilietis (560–636) parašė enciklopedinio pobūdžio veikalą *Etymologiae*.

⁵ ST, I, q. 82, a. 4, c rašoma: „Sakoma, kad judėjimas vyksta dviem būdais. Pirmas, tikslo būdu, kai sakoma, kad tikslas judina veiksnį. Šiuo būdu intelektas judina valią, nes suprastas gėris yra valios objektas, judinantis ją kaip tikslas. Antruoju būdu, sakoma, judama kaip juda veiksnys. Taip keičiantysis judina keičiamą, o stumiantysis – stumiamą. Anzelmas knygoje *De Similitudinibus* teigia, kad būtent šiuo būdu valia judina intelektą ir visas sielos galias. Taip yra štai dėl ko. Visose aktyviose sutvarkytose galiose ta galia, kuri gręžiasi į bendrąjį tikslą, judina galias, kurios gręžiasi į dalinius tikslus. Tai matyti tiek gamtoje, tiek visuomenės gyvenime. Juk dangus, veikiantis taip, kad gimstančios ir nykstančios būtybės būtų išsaugotos kaip visuma, judina visus žemesnius kūnus, kurių kiekvienas veikia taip, kad būtų išsaugota jo rūšis, taip pat ir individas. Taip karalius, siekiantis bendrojo visos valstybės gėrio, savo įsakymu judina atskirų miestų valdytojus, kurie rūpinasi tų miestų valdymu. Valios objektas yra gėris ir bendrasis tikslas, o kiekviena kita galia yra sujungta su kokių nors ją atitinkančiu nuosavu gėriu, kaip regėjimas – su spalvos suvokimu, intelektas – su tiesos pažinimu. Todėl valia veiksmo būdu judina visas sielos galias atlikti savo veiksmus, išskyrus prigimtines vegetatyvinės dalies galias, kurios nėra pavaldžios mūsų sprendimui.“

⁶ ST, I–II, q. 25, a. 2, c rašoma: „<...> Gėris iš esmės yra tikslas, kuris intencijos požiūriu yra pirmesnis, o išdavos požiūriu – vėlesnis. Vadinas, geismo aistrų tvarka gali būti analizuojama arba intencijos, arba išdavos požiūriu. Išdavos požiūriu pirmas yra tas, kas [kokiam nors] dalyke pirmas padaro tai, kad būtų siekiama tikslo. Akivaizdu, kad kiekvienam, kas siekia tikslo, pirmiausia būdinga tam tikra atitiktis, arba proporcija, tam tikslui, nes niekas nesiekia sau neproporcingo tikslo. Antra, jis judinamas į [šį] tikslą. Trečia, pasiekęs tikslą, jis jame ilsisi. O ta siekimo atitiktis, arba proporcingumas, gėriui yra meilė, kuri yra ne kas kita kaip gėrėjimasis (*complacentia*) gėriu; o judėjimas gėrio link yra troškimas, arba geismas, poilsis gėryje – džiaugsmas, arba džiūgavimas (*delectatio*). Taigi, šiuo požiūriu meilė yra pirmesnė už troškimą, o troškimas – už gėrėjimąsi. Tačiau intencijos požiūriu yra priešingai, nes ketinamas patirti džiūgavimas sukelia troškimą ir meilę. Juk džiūgavimas yra mėgavimasis (*fruitio*) gėriu, kuris tam tikra prasme yra tikslas, kaip ir pats gėris, kaip minėta anksčiau [ST I–II, q. 11, a. 3 ad 3].

Dėl antrojo reikia pasakyti, kad protingasis apmąsto tolimus dalykus, kiek jie gali padėti ar trukdyti tam, kas dabar turi būti padaryta. Taigi aišku, kad tai, ką protingumas apmąsto, yra priemonės tikslui pasiekti. Su priemonėmis tikslui pasiekti yra susiję protui būdingas svarstymas ir siekimui būdingas pasirinkimas. Iš jų abiejų su protinumu labiau siejasi svarstymas, nes, kaip teigia Filosofas [*Nikomacho*] *etikos* VI knygoje [5, 7, 9], protingasis yra tinkamai apsvarstantis. Tačiau pasirinkimas suponuoja svarstymą, juk [*Nikomacho*] *etikos* III knygoje [2] teigiama, kad jis yra siekimas to, kas pirmiau apsvarstyta, todėl pasirinkimas taip pat gali būti priskirtas protingumui, nes protingumas per svarstymą jį kreipia.

Dėl trečiojo reikia pasakyti, kad protingumas giriamas ne tik dėl mąstymo, bet ir dėl jo pritaikymo veikimui, kuris yra praktinio proto tikslas. Todėl jeigu šioje vietoje atsiranda defektas, jis protingumui prieštarauja aukščiausiu laipsniu, nes visame kame svarbiausias dalykas yra tikslas, todėl su juo susijęs defektas yra blogiausias. O Filosofas, tęsdamas mintį [*Nikomacho etika*, VI, 5], teigia, kad protingumas nėra, kaip menas, susijęs tik su protu, juk jis, kaip pirmiau minėta [I–II, q. 57, a. 4⁷], dėl valios galios yra ir [mąstymo] taikymas veikimui.

⁷ ST, I–II, q. 57, a. 4, c rašoma: „<...> [M]enas yra teisingai sprendžiantis protas, pritaikytas gaminti, o protingumas yra teisingai sprendžiantis protas, pritaikytas veikti. Gaminimas ir veikla skiriasi, nes, kaip teigiama *Metafizikos* IX knygoje [16], gaminimas yra veiksmas, pereinanti į išorinę materiją, pavyzdžiui, statymas, pjovimas ir pan., o veikimas yra veiksmas, pasiliekti pačiame veikiančiajame, pavyzdžiui, žiūrėjimas, norėjimas ir pan. Taigi, su šiomis žmogaus veiksena, kurios yra galių ir nuostatų (*habituum*) panaudojimas, protingumas yra tokiam pat santykiu kaip menas su išoriniais gaminiais, nes ir protingumas, ir menas yra išstobulintas protas to, su kuo yra gretinamas, atžvilgiu. Proto tobulumas ir teisingumas spekuliatyvių dalykų atžvilgiu priklauso nuo principų, kuriais remdamasis protas samprotauja, lygiai taip pat, kaip anksčiau sakyta [a. 2, ad 2], kad mokslas (*scientia*) priklauso nuo supratimo (*ab intellectu*), kuris yra principų suvokimo nuostata, ir jį suponuoja. [*Nikomacho*] *etikos* VII knygoje [8] teigiama, kad žmogiškų veiksmų srityje tikslai yra tarsi principai spekuliatyvių dalykų srityje. Todėl protingumui, kuris yra teisingai sprendžiantis protas, pritaikytas veiklai, būtina, kad žmogus būtų tinkamos laikysenos tikslų atžvilgiu, o tai įmanoma esant teisingam siekimui. Todėl protingumui reikalinga moralinė dorybė, kuri siekimą padaro teisingą. Kita vertus, pagamintų dalykų gėris yra ne žmogiško siekimo, o pačių šių dalykų darymo gėris, todėl menas nesuponuoja teisingo siekimo. Iš to išplaukia, kad labiau vertinamas tas amatininkas, kuris nusižengia [taisyklei] savo valia, negu tas, kuris nusižengia nevalingai. O protingumui labiau prieštarauja valingas nusižengimas negu nevalingas, nes valios teisingumo protingumui būtinai reikia, o menui – ne. Taigi, akivaizdu, kad protingumas yra kitokia dorybė negu menas.

2 skyrius. Ar protingumas būdingas tik praktinio, ar ir spekulatyvaus proto galiai?

Dėl antrojo mąstoma taip. Atrodo, kad protingumas būdingas ne tik praktiniam, bet ir spekulatyviajam protui. Juk parašyta [Pat 10, 23]: „Išmintis – protingam vyrui“. O išmintis visų pirma kyla iš kontempliacijos. Vadinasi, protingumas – taip pat.

Toliau. Ambraziejus *De Officiis* I knygoje [I, 24] teigia: „Protingumas dalyvauja tiesos paieškose ir įkvepia pilnesnio žinojimo (*scientia*) troškimą“. O juk tuo užsiima spekuliatyvusis protas. Vadinasi, protingumas būdingas spekulatyviajam protui.

Toliau. Filosofas meną ir protingumą priskiria tai pačiai sielos daliai, kaip matyti [Nikomacho] *etikos* VI knygoje [1]. Tačiau, kaip matyti, laisvuosiuose menuose gali būti ne tik praktinis, bet ir spekuliatyvusis menas. Vadinasi, galimas tiek praktinis, tiek spekuliatyvusis protingumas.

Bet yra priešingai. Filosofas [Nikomacho] *etikos* VI knygoje [5] teigia, kad protingumas yra teisingai sprendžiantis protas⁸, pritaikytas veiklai⁹ (*recta ratio agibilium*). O tai būdinga ne kam kitam, tik praktiniam protui. Todėl protingumas gali priklausyti tik praktiniam protui.

Atsakau. Filosofas [Nikomacho] *etikos* VI knygoje [5] teigia, kad protingasis yra tas, kuris geba tinkamai svarstyti. Bet svarstoma yra dėl kokio nors tikslo. Protas, susijęs su dėl tikslo atliekamais veiksmais, yra praktinis. Todėl akivaizdu, kad protingumas būdingas tik praktiniam protui.

Vadinasi, **dėl pirmojo** reikia pasakyti, kad, kaip pirmiau teigta [II–II, q. 45, a. 1 ir a. 3¹⁰], išmintis žvelgia į aukščiausią priežastį. O žvelgimas į kurios nors srities aukščiausiąją priežastį siejamas su išmintimi toje srityje. Žmogaus veiksmų srityje aukščiausioji

⁸ Lot. *recta ratio* – teisingas, arba tiesos pažinimu išbaigtas, protas, teisingai sprendžiantis protas.

⁹ Protingumas „yra su teisingu proto sprendimu susijusi nuostata, įgalinanti žmogų veikti“, 1140b. Aristotelis, *Rinktiniai raštai* (Vilnius: Mintis, 1990), 174.

¹⁰ ST, II–II, q. 45, a. 1, c rašoma: „Filosofas *Metafizikos* pradžioje [I, 2] teigia, kad išminčiai priklauso svarstyti aukščiausiąją priežastį, kurios atžvilgiu su tikrumu sprendžiama apie kitas priežastis ir pagal kurią visa turi būti tvarkoma. Aukščiausioji priežastis gali būti suprantama dvejopai: absoliučia prasme ir tam tikroje srityje. Tas, kuris kokioje nors srityje pažįsta aukščiausiąją priežastį ir todėl gali spręsti apie visus tai sričiai priklausančius dalykus bei juos tvarkyti, vadinamas išmintingu toje srityje, pavyzdžiui, medicinoje ar architektūroje, kaip rašoma 1 Kor 3[, 10]: „Kaip išmanus statybos vadovas padėjau pamatą.“ Kita vertus, tas, kuris pažįsta absoliučiai aukščiausiąją priežastį, t. y. Dievą, vadinamas absoliučiai išmintingu, nes apie visus dalykus gali spręsti pagal dieviškus potvarkius ir pagal juos visa tvarkyti. Tokio sprendimo galią žmogus įgyja per Šventąją Dvasią, kaip rašoma 1 Kor 2[, 15]: „Dvasinis žmogus gali spręsti apie viską“, nes, kaip pasakyta tame pačiame skyriuje [1 Kor 2, 10], „Dvasia visa ištiria, net Dievo gelmes“. Taigi, akivaizdu, kad išmintis yra Šventosios Dvasios dovana.“

priežastis yra viso žmogaus gyvenimo tikslas, būtent kurio ir siekia protingumas. Filosofas [*Nikomacho*] *etikos* VI knygoje [5] teigia, kad tas, kuris gerai samprotauja siekdamas konkretaus tikslo, pavyzdžiui, pergalės, yra laikomas protingu ne iš esmės, bet tam tikroje srityje, būtent karyboje, o tas, kuris gerai samprotauja siekdamas gero gyvenimo apskritai, vadinamas iš esmės protingu. Todėl akivaizdu, kad protingumas yra išmintis žmogiškuose reikaluose, bet ne pati išmintis, nes jis nežvelgia į pačią aukščiausią priežastį. Jam rūpi žmogaus gėris, o žmogus nėra geriausia iš to, kas yra. Taigi [*Patarlių* knygoje] pabrėžiama, kad protingumas yra „išmintis – protingam vyrui“, bet ne pati išmintis.

Dėl antrojo reikia pasakyti, kad Ambraziejus, taip pat ir Tulijus¹¹ [*De Inventione*, II, 53] žodį „protingumas“ supranta plačiau – kaip bet kurį žmogišką pažinimą, tiek spekuliatyvų, tiek praktinį. Vis dėlto galima sakyti, kad kadangi pats spekuliatyvaus proto veiksmas yra valingas, savo funkcijos vykdymo požiūriu jis remiasi pasirinkimu ir svarstymu, taigi, jį kreipia protingumas. Tačiau specifikacijos požiūriu, arba atsižvelgiant į objektą, kuris yra būtinoji tiesa, spekuliatyvaus proto veiksmas nesiremia nei svarstymu, nei protingumu.

Dėl trečiojo reikia pasakyti, kad menas yra kiekvienas teisingai sprendžiančio proto pritaikymas padaromiems dalykams, o protingumas yra teisingai sprendžiančio proto pritaikymas tik tiems dalykams, kuriuos galima svarstyti, t. y. kur nėra apibrėžta, kaip pasiekti tikslą, kaip teigiama [*Nikomacho*] *etikoje* [III, 3]. Kadangi spekuliatyvusis protas kažką padaro, pavyzdžiui, [sukonstruoja] silogizmą, [suformuluoja] prielaidą ir panašiai, ir jis tai daro tiksliai apibrėžtu būdu, jo veikimo pagrindas yra menas, o ne protingumas. Taigi, toks dalykas kaip spekuliatyvusis menas egzistuoja, tačiau spekuliatyvaus protingumo nėra.

ST, II–II, q. 45, a. 3, c rašoma: „Augustinas *De Trinitate* XII knygoje [14] teigia, kad aukštesnioji proto dalis yra priskiriama išminčiai, o žemesnioji – mokslui (*scientiae*). Aukštesnysis protas, kaip sakoma toje pačioje knygoje [XII, 7], nusiteikęs mąstyti tai, kas aukščiausia, t. y. dieviška [plg. ST, I, q. 79, a. 9; ST, I–II, q. 74, a. 7], suvoktina ir klausina, suvoktina reiškia pačius dieviškus dalykus kontempliuojant, o klausina – apie žmogiškus dalykus sprendžiant pagal dieviškus ir žmogiškus veiksmus kreipiant pagal dieviškus potvarkius. Taigi, išmintis, kaip dovana, yra ne tik spekuliatyvi, bet ir praktinė.

¹¹ Markas Tulijus Ciceronas, jaunystėje parašęs retorikos menui skirtą ir iki pat Viduramžių populiarią retorikos vadovėliu laikomą dviejų tomų veikalą *De Inventione rhetorica*.

3 skyrius. Ar protingumas pažįsta paskirybes?

Dėl trečiojo mąstoma taip. Atrodo, kad protingumas nepažįsta paskirybių. Juk jis būdingas protui, kaip minėta pirmiau [a. 1 ir a. 2], o protas užsiima bendrybėmis, kaip teigiama *Fizikos* I knygoje [5]. Vadinasi, protingumas pažįsta tik bendrybes.

Toliau. Paskirybių yra begalė. O protas begalybės suvokti negali. Vadinasi, protingumas, kuris yra teisingai sprendžiantis protas, nėra susijęs su paskirybėmis.

Toliau. Paskirybės pažįstamos jaslėmis. Bet jaslėse protingumo nėra, juk daugelis savo išorines jusles išlavinusių žmonių jo neturi. Vadinasi, protingumas nesusijęs su paskirybėmis.

Bet yra priešingai. Filosofas [*Nikomacho*] *etikos* VI knygoje [7] teigia, kad protingumas siejasi ne vien su bendrybėmis, reikia pažinti ir paskirybes.

Atsakau. Kaip minėta [a. 1, ad 3], protingumas yra ne tik proto mąstymas, bet ir [jo sprendimo] pritaikymas veiklai, kuri yra praktinio proto tikslas. Tačiau vieno dalyko kitam tinkamai nepritaikysi nepažinęs, ką reikia pritaikyti ir kur tai turi būti pritaikyta. Veiksmai priklauso paskirybių sričiai. Todėl protingasis turi pažinti ir bendruosius proto principus, ir paskirybes, kurioms priklauso veiksmai.

Vadinasi, **dėl pirmojo** reikia pasakyti, kad pirmiausia ir iš esmės protas užsiima bendrybėmis, tačiau jis pajėgus bendruosius principus pritaikyti paskirybėms (juk silogizmų išvados yra ne tik bendros, bet ir konkrečios), nes intelektas, kaip teigiama veikale „Apie sielą“ [3], per tam tikrą refleksiją pasiekia materiją.

Dėl antrojo reikia pasakyti, kad kadangi žmogaus protas nepajėgus suvokti begalinio skaičiaus paskirybių, „mūsų svarstymai nieko verti“ [Išm 9, 14]. Vis dėlto begalę paskirybių patyrimas sutraukia į tam tikras dažniausiai pasitaikančias baigtinybes, kurių pažinimo žmogaus protingumui pakanka.

Dėl trečiojo reikia pasakyti, kad, kaip teigia Filosofas [*Nikomacho*] *etikos* VI knygoje [8], protingumas būdingas ne išorinei juslei, kuria pažįstame juslinius objektus, bet vidinei, kuri išstobulinta per įsiminimą (*memoria*) ir patirtį leidžia greitai spręsti apie konkrečius patyrimus. Bet tai nereiškia, kad vidinė jaslė yra pagrindinis protingumo subjektas. Protingumas iš esmės būdingas protui, tačiau jį pritaikant [veiklai] jis susieja su šia juse.

4 skyrius. Ar protingumas yra dorybė?

Dėl ketvirtąjo mąstoma taip. Atrodo, kad protingumas nėra dorybė. Juk Augustinas veikalo *De libero arbitrio* I knygoje [13, 27] teigia, kad protingumas yra žinojimas (*scientia*), kokių dalykų dera siekti, kokių – vengti. Bet kaip paaiškėja iš *Kategorijų* [VIII]¹², žinojimas nėra tas pats, kas dorybė. Vadinasi, protingumas nėra dorybė.

Toliau. Dorybės dorybė neegzistuoja, bet, kaip teigia Filosofas [*Nikomacho*] *etikos* VI knygoje [5], „menui dorybė galima“¹³. Vadinasi, menas nėra dorybė¹⁴. Tačiau menui yra būdingas protingumas, juk II Kronikų knygoje [2, 13] apie Hiram-Abį rašoma, kad jis buvo įgudęs „daryti visokias įraižas bei protingai [*prudenter*] sugalvoti visa, kas tik bus reikalaujama padaryti“. Vadinasi, protingumas nėra dorybė.

Toliau. Jokia dorybė negali būti nežabota. Bet protingumas yra nežabotas, antraip Patarlių knygoje [23, 4] nebūtų prasmės sakyti: „Pažabok savo protingumą“. Vadinasi, protingumas nėra dorybė.

Bet yra priešingai. Grigalius veikalo *Moralia* II knygoje¹⁵ [49] protingumą, santūrumą, drąsą ir teisingumą pavadina keturiomis dorybėmis.

Atsakau. Bendrai kalbėdami apie dorybes [ST, I–II, q. 55, a. 3; q. 56, a. 1] minėjome, kad dorybė ir tą, kurio ji yra dorybė, ir jo darbą padaro gerą. Gėris čia suprantamas dvejopai: materijos prasme, kad kažkas yra geras, ir formos prasme – kaip gėrio principas¹⁶, kuris yra siekimo galios objektas. Vadinasi, jeigu protą teisingai svarstyti įgalina kokios nors nuostatos (*habitus*), neturinčios sąsajos su siekimo teisingumu, šioms nuostatomis dorybės prigimtis mažiau būdinga, nes jos kreipia žmogų į gėrį materijos prasme, kitaip tariant, jos kreipia į gėrį, kuris nėra gėrio principas. Kita vertus, nuostatomis, kurios laikosi teisingo siekimo, dorybės prigimtis būdinga labiau, nes jos gręžiasi į gėrį ne tik materijos, bet ir formos prasme, kitaip tariant, jos gręžiasi į gėrį, kuris yra gėrio principas. Protingumas, kaip minėta [a. 1, ad. 3; a. 3], teisingai sprendžiantį protą (*recta ratio*) pritaiko veiklai, o tai gali vykti tik esant teisingam siekimui. Todėl

¹² Aristotelio veikalas. Čia jis rašo: „Pastovi savybė nuo būsenos skiriasi tuo, kad gyvuoja ilgiau ir yra patvaresnė. Tokios rūšies yra žinios ir dorybės. Atrodo, kad žinios yra patvarios ir nepasiduoda kitimui bei išnykimui, net jeigu jų žmogus ir ne tiek daug yra įgijęs, nebent tik liga ar kas nors panašaus sukeltų didelį pasikeitimą. Panašiai ir dėl dorybės: antai teisingumas, santūrumas ir kitos panašios savybės yra nelengvai išjudinamos ir negreitai pasikeičia“. Aristotelis, *Rinkiniai raštai* (Vilnius: Mintis, 1990), 43, 8b.

¹³ Aristotelis, *Rinkiniai raštai*, 174, 1140.

¹⁴ Meno dorybė yra konkretaus kūrinio sėkmės pagrindas. Vadinasi, pats menas nėra dorybė. Protingumui nėra dorybės, nes kas protingas, tas savaime dorybingas (žr. komentarą knygoje Aristotelis, *Rinkiniai raštai*, 413).

¹⁵ Žymiausias šv. Grigaliaus I Didžiojo veikalas – Jobo knygos komentaras, vadinamas *Moralia*, arba *Expositio in Job*.

¹⁶ Gėrio principas (*ratio boni*), pasak šv. Tomo, yra tai, ko visi siekia.

protingumui būdinga ne tik intelektinių dorybių prigimtis, bet ir prigimtis, būdinga moralinėms dorybėms, kartu su kuriomis jis yra išvardijamas.

Vadinasi, **dėl pirmojo** reikia pasakyti, kad Augustinas apie žinojimą čia kalba plačiąja prasme kaip apie bet kurį teisingą proto sprendimą (*recta ratio*).

Dėl antrojo reikia pasakyti, kad Filosofas teigia, jog menui dorybė galima, nes pats menas nereikalauja siekimo teisingumo; todėl tam, kad žmogus teisingai naudotųsi menu, jam reikia dorybės, įgyvendinančios siekimo teisingumą. Protingumas neturi nieko bendra su meno reikalais, nes menas siekia kokio nors dalinio tikslo ir turi apibrėžtas priemones jam pasiekti. Tačiau pagal tam tikrą analogiją meno reikaluose žmogus vadinamas protingai sugalvojančiu, kada kai kuriuose menuose, pavyzdžiui, medicinos ir laivybos, kur, kaip sakoma [*Nikomacho*] *etikos* III knygoje [3], esama netikrumo dėl priemonių tikslui pasiekti, yra reikalingas svarstymas.

Dėl trečiojo reikia pasakyti, kad šį išminčiaus posakį dera suprasti ne ta prasme, jog reikia pažaboti patį protingumą, bet kad reikia protingai pažaboti kitus dalykus.

Gauta: 2025 09 30

Parengta: 2025 11 20

Iš lotynų kalbos vertė doc. dr. Lina ŠULCIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania